

ZBORNA
CRKVA

SV. VLAHA U DUBROVNIKU

Uredila

Katarina Horvat-Levaj

Autori tekstova

Antun Baće, Silvija Banić, Željka Čorak, Bojan Goja,
Katarina Horvat-Levaj, Nella Lonza, Ana Marinković,
Daniel Premerl, Radoslav Tomić, Ivan Viđen, Danko Zelić

Fotografije

Paolo Mofardin

Arhitektonski nacrti

Ivan Tenšek
Ivana Valjato-Vrus
Davor Zuljan

DUBROVNIK – ZAGREB, 2017.

STUDIJE I MONOGRAFIJE

Instituta za povijest umjetnosti

Knjiga 48

Izdavači

Dubrovačka biskupija

Zborna crkva sv. Vlaha, Dubrovnik

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

ArTresor naklada d. o. o.

Za izdavače

Mate Uzinić

Toma Lučić

Milan Pelc

Silva Tomanić Kiš

Recenzenti

Vladimir Marković

Tonko Maroević

Glavna urednica

Katarina Horvat-Levaj

Uredništvo

Radoslav Tomić

Ivan Viđen

Likovno i grafičko oblikovanje

Franjo Kiš, ArTresor naklada

Lektura

Karmela Prosoli

Korektura

Zvonimir Prosoli

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji način reproducirati bez pismenog dopuštenja izdavača.

Sadržaj

UVOD

NA RUCI SVETOGA VLAHA (<i>Mate Uzinić, dubrovački biskup</i>)	11
--	----

POVIJESNA INTERPRETACIJA CRKVE SV. VLAHA (<i>Katarina Horvat-Levaj, urednica</i>)	15
--	----

Nella Lonza

SVETI VLAHO, BOŽANSKI ZAŠTITNIK DUBROVNIKA, ČUVAR NJEGOVE SLOBODE I MIRA	19
---	----

RANI KULT SV. VLAHA U DUBROVNIKU DO IZBORA ZA GRADSKOG ZAŠTITNIKA	21
--	----

SREDINA 12. STOLJEĆA: SV. VLAHO POSTAJE ZAŠTITNIK DUBROVNIKA	23
---	----

KULT SV. VLAHA U RAZDOBLJU MLETAČKE VRHOVNE VLASTI	25
--	----

NOVI IMPULS SREDINOM 14. STOLJEĆA: RUKA SV. VLAHA	27
---	----

KUGA 1348. GODINE I GRAĐENJE NOVE PARČEVE CRKVE	31
---	----

CRKVA SV. VLAHA I »DRŽAVNI KULT« REPUBLIKE	35
--	----

KULT SV. VLAHA NAKON PADA REPUBLIKE: »ŽERAVICA KOJA TINJA«	37
--	----

CRKVA SV. VLAHA OD POČETAKA GRADA DO POŽARA 1706. GODINE

Danko Zelić

PRVA CRKVA SV. VLAHA U GRADU	43
------------------------------	----

Prvi zapis o crkvi – 1255. godine 44 • Prokurator i relikvija
prve Svečeve crkve 44 • O pravnom statusu crkve u
13. stoljeću 46 • Svete moći u prvoj crkvi sv. Vlaho 46

GRADNJA CRKVE U LEGENDI O UKAZANJU I PRVOM ČUDU SV. VLAHA	47
--	----

Vrijeme radnje 49 • Mjesto radnje 49

POČETCI SVEČEVA ŠTOVANJA I PRVA CRKVA	51
---------------------------------------	----

Tvarna svjedočanstva o prvoj crkvi? 51 • Položaj crkve 53 •
Crkva na prilazu gradu 53 • *Intus in civitate* 55 • Kula i most
kod crkve sv. Vlaho 55

OD SVETOPISA I PREDAJA DO DOKUMENTARNIH VRELA I POVJESNICE	57
---	----

Ana Marinković

KASNOSREDNJOVJEKOVNA CRKVA SV. VLAHA	61
ZAVJETNA CRKVA GRADA	61
GRADNJA CRKVE SV. VLAHA <i>DE PLATEA</i>	65
KATEDRALA KAO UZOR	71
OPREMANJE OLTARÂ	79
PROTOMAJSTOR BONINO IZ MILANA	81
Boninova korska pregrada i »venecijanski« model 83	
<i>LUŽA</i> – OPĆINSKA POZORNICA	85
GRADNJA SAKRISTIJE I OSTALI ZAHVATI TIJEKOM 16. STOLJEĆA	87
OBNOVA NAKON »VELIKE TREŠNJE«	89

BAROKNA CRKVA SV. VLAHA OD IZGRADNJE (1706.–1715.) DO DANAS

ARHITEKTURA BAROKNE CRKVE

Katarina Horvat-Levaj

BAROKNA CRKVA SV. VLAHA – PROJEKT	
MARINA GROPELLIJA	97
IZBOR PROJEKTA I REALIZACIJA	101
ARHITEKTONSKA OBILJEŽJA CRKVE	109
GROPELLIJEVA CRKVA SV. VLAHA I VENECIJANSKA ARHITEKTURA	137
MARINO GROPELLI I DUBROVAČKA ARHITEKTURA	161

OPREMA BAROKNE CRKVE

Daniel Premerl

POZLAĆENI SREBRNI KIP SV. VLAHA IZ 15. STOLJEĆA	179
---	-----

Radoslav Tomić

SKULPTURA OD 16. DO 18. STOLJEĆA	185
NIKOLA LAZANIĆ I SKULPTURA IZ STARE CRKVE	187

KIPOVI MARINA GROPELLIJA	193
GLAVNI OLTAR FRANCESCA GROPELLIJA	217
DRUGI KIPOVI	229
<i>Daniel Premerl</i>	
ORGULJE I CRKVENI NAMJEŠTAJ	235
PJEVALIŠTE I KUĆIŠTE ORGULJA	235
OLTARI I CRKVENI NAMJEŠTAJ	241
<i>Radoslav Tomić</i>	
SLIKE U CRKVI SV. VLAHA	251
POLIPTIH IZ STARE CRKVE SV. VLAHA	251
CIKLUS SLIKA NASTAO PREMA DJELIMA MATTIJE PRETIJA	255
CIKLUS DUBROVAČKOG SLIKARA PETRA MATTEIJA	259
DRUGE SLIKE	267
<i>Bojan Goja</i>	
LITURGIJSKI PREDMETI	275
LITURGIJSKI PREDMETI IZ DUBROVAČKIH RADIONICA	277
LITURGIJSKI PREDMETI IZ VENECIJANSKIH RADIONICA	281
LITURGIJSKI PREDMETI IZ NAPULJSKIH RADIONICA	289
LITURGIJSKI PREDMETI IZ RIMSKIH RADIONICA	295
LITURGIJSKI PREDMETI IZ GENOVSKIH RADIONICA	299
LITURGIJSKI PREDMETI IZ MILANSKIH RADIONICA	301
OSTALI LITURGIJSKI PREDMETI	303
<i>Željka Čorak</i>	
ZAVJETNI DAROVI	307
<i>Silvija Banić</i>	
TKANINE I VEZ	317
TEKSTILNI LITURGIJSKI PREDMETI CRKVE SV. VLAHA PREMA ARHIVSKIM VRELIMA	317
Pabirci o misnom ruhu i drugoj tekstilnoj opremi crkve u 16. i 17. stoljeću 317 • Nekoliko podataka o opskrbljivanju crkve ruhom i drugim tekstilnim predmetima u 18. i 19. stoljeću 319	

NAJVAŽNIJI DO DANAS SAČUVANI DIJELOVI LITURGIJSKE OPREME OD POVIJESNIH TKANINA I VEZA	323
Tkanine 323 • Vez 335	

CRKVA SV. VLAHA U 19. I 20. STOLJEĆU

Ivan Viđen

ARHITEKTURA I OPREMA CRKVE OD PADA DUBROVAČKE REPUBLIKE DO SEDAMDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA	351
OD FRANCUSKE OKUPACIJE DO OBNOVE SAMOSTALNE UPRAVE CRKVE SV. VLAHA (1806.–1890.)	351
OD OBNOVE SAMOSTALNE UPRAVE CRKVE SV. VLAHA DO KRAJA PRVOGA SVJETSKOG RATA (1890.–1918.)	359
OD MEĐURATNOGA RAZDOBLJA DO JUBILARNE PROSLAVE SV. VLAHA (1918.–1972.)	367

Antun Baće

OBNOVA CRKVE SV. VLAHA NAKON DOMOVINSKOG RATA (1993.–2016.)	379
--	-----

KATALOG UMJETNINA

Arhitektura 390 • Oltari, skulptura i crkveni namještaj 391
• Slikarstvo 396 • Liturgijski predmeti 402 • Zavjetni darovi
409 • Liturgijsko ruho 414

DOKUMENTI, IZVORI, LITERATURA, KAZALA

DOKUMENTI O CRKVI SV. VLAHA	421
IZVORI I LITERATURA	439
Neobjavljeni izvori 439 • Literatura i objavljeni izvori 440	
KAZALA	451
Kazalo osoba 451 • Kazalo lokaliteta i spomenika 457	

Povijesna interpretacija crkve sv. Vlaha

Fenomen gotovo tisućljetnoga dubrovačkog štovanja sv. Vlaha odrazio se u reprezentativnosti Svecu posvećenih zdanja tijekom duge građevne povijesti, u kojoj su se u Gradu izredale čak tri crkve na dvije lokacije. I dok se za prvu crkvu gradskog zaštitnika, o postojanju koje osim narativnih povijesnih predaja svjedoče tek izvori iz 13. stoljeća, danas može rekonstruirati samo smještaj uz Vrata od Pila, druga crkva iz 14. stoljeća svojom istaknutom pozicijom i rafiniranim odnosom prema matičnoj katedrali, na svojevrsan način, najavljuje današnju baroknu crkvu iz ranoga 18. stoljeća. Obuhvaćajući sam spoj Place i trga ispred Vijećnice i Kneževa dvora, kasnosrednjovjekovna crkva sv. Vlaha koncipirana je, naime, po uzoru na romaničku trobrodnu prvostolnicu s kupolom, no ona manjim mjerilom i jednostavnijom strukturom poštuje hijerarhiju. Ta skulpturom bogata građevina, o čijoj raskoši govore opisi očevidaca, preživjela je potres 1667. godine, ali sudbinu ne uspijeva izbjeći u požaru uoči Duhova, 25. svibnja 1706. godine. Novogradnja koja je uslijedila (1706.–1715.) uključuje, pak, crkvu sv. Vlaha u velebnu dubrovačku baroknu »trilogiju« nakon potresa građenih crkava – katedrale Gospe Velike (1670.–1713.) i isusovačke crkve sv. Ignacija (1699.–1725.).

No kao što se crkva sv. Vlaha razlikuje od navedenih baroknih crkava uzrokom nastanka – njezinu gradnju ne izaziva potres, nego požar – isto se tako razlikuje i provenijencijom projekta: umjesto rimskom ishodištu katedrale i isusovačke crkve, pri traženju projektanta crkve svojeg zaštitnika Dubrovčani se okreću Veneciji. Izbor kipara i arhitekta Marina GropPELLija (1662.–1728.) rezultirao je uspješnom realizacijom, koja elitnu urbanističku poziciju slijedi ekstravagantnim arhitektonskim rješenjem. S tlocrtom u obliku upisanoga grčkog križa nadvišenoga kupolom, crkva se odlikuje raskošnim pročeljem s

Crkva sv. Vlaha, Marino GropPELLi,
1706.–1715., pogled na pročelni portal

terasom pozornicom, koja je orijentirana prema glavnoj ulici, a cjelokupnoj baroknoj sceničnosti pridonosi dizanje crkve na visoko postolje. Uz kvalitetu barokne interpretacije toga tipično venecijanskoga arhitektonskog tipa, obogaćenoga skulpturama kipara arhitekta, crkva sv. Vlaha u dubrovačkoj se poslijepotresnoj obnovi izdvaja i organizacijom gradnje. Naime, poučeni dugim trajanjem građenja katedrale i teškoćama proizišlima iz promjena graditelja i njihovih intervencija, članovi Senata za voditelja gradnje angažirali su samoga projektanta, koji je cjeloviti projekt uspio privesti kraju u rekordnom roku od osam godina. Gropellijev angažman ne prestaje s izvedbom crkve i njezinim skulptorskim ukrašavanjem; štoviše, i u rasporedu unutrašnje opreme, okrunjene orguljama u svetištu (1720.), prepoznamo umijeće toga svestranog venecijanskog majstora. Povezanost s Dubrovnikom Marino Gropelli ostavio je u naslijeđe i svojoj kiparskoj obitelji jer, prema najnovijim istraživanjima, glavni oltar crkve sv. Vlaha (1747.–1748.) kleše njegov sin Francesco.

Uspješna sinergija dubrovačkog Senata, kao naručitelja, i venecijanskog arhitekta i kipara, kao izvođača, istodobno je rezultirala i globalnom i lokalnom umjetničkom vrijednošću. Crkva sv. Vlaha slobodno bi mogla krasiti bilo koji od gradskih trgova Venecije – *campa*, ni po čemu ne zaostajući za suvremenim građevinama, no u kontekstu Dubrovnika, iako je jedna od najljepših crkava, pozicijom, dimenzijama, pa i visinom kupole ostaje odmjerenom u odnosu na glavnu sakralnu građevinu – katedralu.

Premda je ime projektanta crkve sv. Vlaha, upisano i u njezin temeljni kamen, odavna poznato (donosi ga već Ivan Kukuljević Sakcinski u svojem *Slovníku umjetnikah jugoslaven-skih*, 1858.), samo istraživanje crkve kao da je ostalo u sjeni fascinacije istraživača fenomenom štovanja sv. Vlaha. Tako prva na dokumentima zasnovana povijest crkve, iz pera Stijepa Skurle, znakovito nosi naslov *Sv. Vlaho biskup i mučenik od Sebaste, dubrovački obranitelj* (1871.), a i najnovija je sinteza umjetničke baštine sv. Vlaha, u organizaciji Dubrovačkih muzeja i njihove ravnateljice Pavice Vilač, naslovljena *Sveti Vlaho u povijesti i sadašnjosti* (2012.). Unatoč tomu, naravno, problematiku crkve nisu mimoišle brilijantne interpretacije najboljih poznavatelja dubrovačkog urbanizma, arhitekture i likovne umjetnosti. Njezinu građevnu povijest možemo, primjerice, pratiti od Lukše Beritića, koji se u kontekstu *Ubikacije nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku* (1956.) bavi i lociranjem prve crkve sv. Vlaha, preko Cvita Fiskovića, koji je u sklopu *Prvih poznatih dubrovačkih graditelja* (1955.) objelodanio imena majstora druge crkve, do Krune Prijatelja, koji unutar *Dokumenata za historiju dubrovačke barokne arhitekture* (1958.) donosi temeljne podatke o gradnji treće, postojeće crkve. Crkva sv. Vlaha, s inventarom, našla je svoje mjesto i u sintetičnom prikazu baroka u Dalmaciji (*Barok u Hrvatskoj*, 1982.) istoga autora. Dubrovačkim opusom Marina Gropellija pozabavio se Vladimir Marković u studiji o ljetnikovcu Bosdari u Rijeci dubrovačkoj (1990.), donijevši i neka nova tumačenja o crkvi, a Gropellijevo kiparstvo bilo je predmet istraživanja Radoslava Tomića i Mateja Klemenčića. Starija umjetnička djela iz crkve analizirali su Igor Fisković, Ivana Prijatelj-Pavičić, Vinicije B. Lupis i drugi.

Iako nije obuhvatio sve relevantne teme, takav mozaik, složen od pojedinačnih istraživanja, dao je odgovore na mnoga važna pitanja iz povijesti gradnje i opremanja crkve. Nedostajala je, međutim, njihova međusobna poveznica, nedostajao je širi kontekst pojedinih fenomena; jednom riječju, nedostajala je monografska obradba crkve sv. Vlaha. Potaknuti nedavnim obljetnicama – tristota godina barokne crkve (2015.) i tisuću sedamsto godina od mučeničke smrti sv. Vlaha (2016.) – te, posebice, netom dovršenom restauracijom crkve, Dubrovačka biskupija, Zborna crkva sv. Vlaha, Institut za povijest umjetnosti i ArTresor naklada prihvatili su se ovoga zahtjevnog istraživačko-izdavačkog projekta. Monografija *Zborna crkva sv. Vlaha* uvrštena je u seriju o znamenitim hrvatskim katedralama i crkvama u izdanju Instituta za povijest umjetnosti i ArTresor naklade, nadovezavši se koncepcijom na ranija izdanja, a ponajprije na knjigu *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku* (2014.).

Crkva sv. Vlaha, korintski kapitel pročelnog polustupa

Uvod u monografiju daje prikaz povijesti štovanja dubrovačkog zaštitnika – *Parca*, no umjesto očekivanog pregleda dosadašnjih istraživanja, autorica Nella Lonza donosi i nove zaključke o izboru toga kapadocijskog mučenika iz 4. stoljeća za gradskog zaštitnika, smještajući vrijeme sudbonosne odluke između 1153. i 1158. godine. U prvom dijelu monografije, naslovljenom *Crkva sv. Vlaha od početaka Grada do požara 1706. godine*, Danko Zelić najprije razmatra značenje prve crkve gradskog zaštitnika, interpretirajući ju u svjetlu isprave iz 1255. godine s prvim spomenom crkve sv. Vlaha u Gradu. Ana Marinković potom obrađuje kasnosrednjovjekovnu crkvu (čija je gradnja započela 1348. godine). Velik broj dokumenata, te posebice arheološka istraživanja koja je proveo Ivica Žile (2006.), potaknuli su na pokušaj rekonstrukcije pretpostavljenog izgleda nestale crkve, kako u tlocrtu tako i u 3D modelu, prema zamisli arhitekta Ivana Tenšeka i u izvedbi Davora Zuljana.

Drugi dio monografije, pod naslovom *Barokna crkva sv. Vlaha od izgradnje (1706.–1715.) do danas*, obuhvaća interpretaciju arhitektonskih obilježja postojeće crkve. Prethodna arhivska istraživanja u Državnom arhivu u Dubrovniku, koja je u sklopu projekta *Graditeljska baština Hrvatske od 16. do 19. stoljeća* (voditeljica: Katarina Horvat-Levaj) proveo Relja Seferović, omogućila su preciznu rekonstrukciju narudžbe i tijeka gradnje crkve. Uvidom, pak, u komparativne venecijanske primjere, te analizom kruga arhitekata u Venetu i Furlaniji, u kojem se Gropelli kretao, dubrovačka je crkva smještena u kontekst suvremene joj sjevernotalijanske arhitekture. Komparativno istraživanje kiparskog opusa Marina Gropellija, koje je osim djelâ u Veneciji, Fratti Polesineu i Udinama obuhvatilo i narudžbu za ruskog cara Petra Velikog u Sankt Peterburgu, kao i analiza oltara njegova sina Francesca u San Giorgiu al Tagliamentu i Latisani, također su omogućili nove zaključke o skulpturama u crkvi sv. Vlaha, kako to čitamo u poglavlju Radoslava Tomića. Uz to, brojne enigme vezane uz kiparska i slikarska djela u crkvi autor rješava uvidom u dosad nepoznatu građu Biskupijskog arhiva. Daniel Premerl, kojemu je povjerena obradba orgulja i crkvenog namještaja, jednako tako, donosi nove podatke iščitane iz *Blagajničkih dnevnika* o najraskošnijem dijelu interijera – pjevalištu i kućištu orgulja. Isti je autor istražio i svojevrsnu relikviju crkve – pozlaćeni srebrni kip sv. Vlaha iz 15. stoljeća, koji je jedini preživio požar. Bogatu liturgijsku građu od zlata i srebra analizira Bojan Goja, atribuiravši neke predmete vodećim zlatarima u Rimu, Napulju i Veneciji. Zavjetni nakit, stoljećima darivan crkvi gradskog zaštitnika, nadahnuto interpretira Željka Čorak. Valoriziranja liturgijskog ruha prihvatila se Silvija Banić, donijevši niz novih konstatacija i komparacija. Novim podatcima obiluje i poglavlje Ivana Viđena o crkvi sv. Vlaha u 19. i 20. stoljeću, jer su umjetnine iz navedenog razdoblja uglavnom bile potpuno neistražene. Činjenica da se od stradanja crkve sv. Vlaha u Domovinskom ratu (1991.) pa sve do jubilarne 2016. godine vodila sveobuhvatna statička i restauratorska sanacija, rezultirala je prikazom te kompleksne zadaće u poglavlju čiji je autor Antun Baće. Zahvaljujući naporima restauratora, i umjetničke fotografije Paola Mofardina u ovoj monografiji još su efektnije. U skladu s fotografijama su i nacrti barokne crkve, preuzeti iz Zavoda za obnovu Dubrovnika, koje je Ivana Valjato-Vrus grafički prilagodila za tisak.

Na posljetku, uz zahvalu svim suradnicima, izdavači i autori monografije duguju zahvalnost ustanovama u Dubrovniku – Državnom i Biskupijskom arhivu, Dubrovačkim muzejima, Zavodu za obnovu Dubrovnika, Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture RH i Restauratorskom odjelu HRZ-a – koje su ustupanjem dokumentacije potpomogle uspješno dovršenje ovoga složenog projekta. Od velike pomoći pri snimanju i istraživanju umjetnina u crkvi bila nam je sestra Marijeta Dukić. Posebno zahvaljujemo rektoru crkve don Tomi kan. Lučiću, bez čije potpore u svim fazama stvaranja ove monografije njezina realizacija ne bi bila moguća.

Katarina Horvat-Levaj, urednica